

LLENGUATGE POLÍTIC DE LA FALANGE ESPAÑOLA I POLÍTICA LINGÜÍSTICA CONTRA LES “LLENGÜES MINORITÀRIES” D’ESPANYA

Jenny Brumme

1. *Els desiderata*

Els estudis sobre la política lingüística¹ del franquisme, en el sentit estricte de la supressió d’un conflicte lingüístic, ja gaudeixen d’interés des de fa temps. Això no sorprèn si pensem en el fet que, després de 1975, es va buscar i, en l’actualitat, se segueix buscant una alternativa democràtica. Sobre la supressió de les llengües minoritàries hi ha bastanta documentació. Aquesta mostra la política lingüística extremament centralista, repressiva i nacionalista de la Falange durant la Guerra civil (1936-1939) i la dictadura (1939-1975) a base de la legislació glotopolítica i de declaracions metalingüístiques. Però, fins ara s’han oblidat en la majoria dels casos els aspectes que es refereixen a l’espanyol mateix. Encara no s’han emprès estudis que expliquin la regulació de la pràctica comunicativa de la Falange en la seva complexitat partint de la constitució del discurs falangista. És a dir, falten estudis que estableixin relacions entre l’actitud davant la llengua nacional, el seu ús concret com a llenguatge polític i l’actitud davant les llengües minoritàries i estrangeres². El fi d’aquest estudi és, per tant, d’esbossar un enfocament metòdic que fa possible de reconstruir la política lingüística de la Falange partint del seu llenguatge polític³, és a dir, la realització lingüística de la seva política, i de la legislació glotopolítica i les declaracions metalingüístiques. Parteixo, per això, d’un tema central dels debats polítics, el tema de la *unidad nacional* i de la *unidad de España* perquè s’hi creuen diverses línies de política lingüística. Seguirem, en primer lloc, la seva constitució i el seu paper en el discurs de la dreta, les tendències en la seva realització lingüística i la seva funció en la discussió i la legislació lingüístiques.

2. El problema nacional i les llengües regionals en el discurs de la dreta (1931-1939)

La política lingüística de la Falange es constitueix donant una forma lingüística als seus interessos polítics, és a dir, en la possibilitat de pronunciar-se públicament com a una organització política entre les altres, introduir els seus temes en la discussió general i imposar-los. Es constituïa, al mateix temps, dins un marc polític concret, a saber, dins del bloc dreta, conservador i reaccionari que ja manejava el tema de la *unidad nacional*. La posició central d'aquest es pot explicar també com a reacció davant les reformes cap a la descentralització d'Espanya que van emprendre els republicans. En el rebuig de les tendències autonomistes, la ideologia antirepublicana, centralista i dretana coincidia amb la de la ultradreta i, si volem denominar-lo així, amb el feixisme per al qual la unitat nacional representava la condició *sine qua non* de la vocació imperial d'Espanya⁴.

2.1 El llenguatge polític

Les declaracions castellano-centristes van augmentar de cop immediatament després de proclamar la República catalana, el 14 d'abril de 1931, de reconèixer la Generalitat el 21 d'abril i, sobretot, després de la victòria dels republicans i socialistes en les eleccions a los Corts, el 28 de juny, que van documentar l'èxit de l'Esquerra Catalana. Al costat d'altres periòdics dretans, la revista "La Conquista del Estado" caracteritzava la descentralització com a agressió «a la sagrada integritad de la patria» (24-X-1931) i traïció de la patria. Ja el 28 de juny va manifestar la seva voluntat d'intervenir amb les forces militars:

«Si una mayoría de catalanes se empeñan en perturbar la ruta hispánica, habrá que plantearse la posibilidad de convertir esa tierra en tierra de colonia y trasladar allí los ejércitos del Norte de Africa»⁵.

Quan, el 6 de maig de 1932, les Corts van obrir el debat sobre el Projecte d'Estatut de Núria⁶, la dreta va iniciar una campanya que reflecteix el tema de la *unidad nacional* sota els lemes:

¡Muera el Estatuto!
¡Abajo el Estatuto!
¡Guerra al Estatuto!
Antes que el Estatuto la guerra civil.

Encara abans d'aprovar l'Estatut d'autonomia⁷ (9-IX-1932), el general Sanjurjo va assajar un cop d'estat (10-VIII-1932) sota el lema «¡Viva España, Única e Inmortal!».

El 1933, la Falange adoptava com a tàctica el posar el tema de la unitat nacional en el centre del seu discurs per aconseguir l'atenció i el consens de la població que simpatitzava amb la dreta i les forces anti-republicanes. En el seu discurs

de fundació (20-X-1933) i d'altres, Juan Antonio Primo de Rivera i després també la revista "F. E." insistien en la descomposició d'Espanya: «España ya no es una (...) España no es ya ni siquiera una agrupación de regiones: es una República cantonal».

Durant el 1934, el tema de la *unidad nacional* es perfilava clarament amb totes les implicacions glotopolítiques. Al programa de la FET y de las JONS està present en relació amb la «voluntad de Imperio» en el gir, pertanyent a Ortega y Gasset, de «unidad de destino en lo universal»:

España es una unidad de destino en lo universal. Toda conspiración contra esa unidad es repulsiva. Todo separatismo es un crimen que no perdonaremos⁸.

Aquest punt formava part també del programa de la FET y de las JONS (a partir del 19-IV-1937) i del programa oficial del franquisme. Els valors com *pluralidad, variedad, diferenciación, diferencias, personalidad, individualidad* i *propiedad* se subordinen més i més a la unitat imperial:

España se justifica por una vocación imperial para unir lenguas, para unir razas, para unir pueblos y para unir costumbres en el destino universal, (...) es una unidad de destino en lo universal⁹.

Fins el 36, la dreta i els falangistes seguien insistint en el tema. Cinc mesos abans de començar la Guerra civil, Calvo Sotelo va expressar concisament i rotund el pensament d'aquests grups polítics:

Yo digo: entre una España roja y una España rota, prefiero la primera, que sería una fase pasajera, mientras que la segunda seguiría rota a perpetuidad¹⁰.

Els camps semàntics de *rojo* i *separatista* començaven, per tant, a sobreposarse ja abans de la guerra en la imatge que traçava la dreta dels seus enemics.

El llenguatge polític que expressa el tema de la *unidad nacional* es construïa sobre uns quants arguments fonamentals que es repetien contínuament i arribaven a ser estereotipats. S'estableixen els valors positiu i negatiu en forma d'antítesis aconseguint una bipolarització mecanicista dels valors (V) que corresponia perfectament a l'escala de valors del pensament quotidià. D'aquí, es pot partir de premisses (P) sense indicar les raons («España es una unidad») o amb raons tautològiques («España se justifica por una vocación imperial»); p. e.:

P1: Espanya és una nació.

Correspon al V1 : Ser una nació = positiu.

P2: El regionalisme desfà la nació.

Correspon al V2: Desfer una nació = negatiu.

C: S'ha de defensar Espanya contra el regionalisme.

Correspon a: S'ha de defensar el valor positiu contra el negatiu.

L'efecte manipulatriu d'aquesta argumentació resulta dels dos valors harmònics, però discutibles, i de dos judicis que es presenten com a objectius. Aquests judicis es basen sobre un consens tradicional mínim (p. e. la unitat d'Espanya apa-

reix com un fet històric positiu) i un mínim d'acceptabilitat (p. e. el procés autonòmic pot ser concebut realment com a descomposició de l'Estat). Si els destinataris accepten la conclusió (C) d'aquest pseudosil·logisme i l'«objectivitat» de les raons, el caràcter imperatiu dels textos de la Falange es justifica completament i provoca l'atribució dels valors positius als autors dels textos. Si els destinataris no accepten les premisses, s'han d'interpretar les opinions de la Falange com a amenaces contra els regionalismes. Això passa p. e. quan Cambó contesta al discurs de Primo de Ribera a les Corts:

Un problema no se resuelve más que cuando desaparece, y la resolución definitiva del problema catalán sería la desaparición de Cataluña.

Si estudiem el lèxic amb el que es presenta el tema, constatem que s'usen dos camps semàntics, *nación*, *España*, *patria*, d'una banda, i *unidad*, de l'altra. La lluita al front proposicional es reflecteix aquí com a lluita per sostreure els lexemes *nacional* i *España* a l'ús dels adversaris. Els republicans es veien obligats, finalment, a renunciar a aquest vocabulari. Pel març de 1932, el Govern va prohibir l'adjectiu *nacional* en documents oficials:

En virtud de un acuerdo del Consejo de Ministros en adelante la palabra 'nacional' sólo podrá usarse por colectividades o en actos e intereses de carácter oficial y mediante expresa autorización del Gobierno¹¹.

Els textos republicans mostren la tendència d'ometre la paraula *España* i d'usar-la només en plural, *las Españas*¹².

Al discurs de la dreta, el lexema *nación* aconsegueix un alt valor emocional i ja no és sinònim amb *Estado*. S'usaven obsessivament l'adjectiu *nacional* i la forma substantivada *nacionales*¹³. L'adjectiu és freqüent en els programes de dreta i dels feixistes (p. e. "Acción Nacional", "Bloque Nacional") i s'oposa no només als adjectius despectius *partidista* i *clasista*, sinó també a *internacional*¹⁴.

Un valor molt més altament afectiu el tenen les paraules *patria* (o amb majúscula) i *España*. La dreta fatiga tant els mots *patria* i *patriota* que l'esquerra els rebutja com a tòpics (p. e. «atúrdenos los oídos repitiendo tópicos», «se saca el disco patriótico»). Però la presència més alta la té *España*. És freqüent en lemes de la dreta, com «Votad a España» i «¡Gil Robles, la Esperanza de España!» durant les eleccions del 36, el lema contra la república «¡Viva España!», el lema de la Falange «España ¡Una! España ¡Grande! España ¡Libre! ¡Arriba España!» o el lema de les Juventudes de Acción Popular: «España, una; España, justa; España. Imperio». La Falange relaciona amb això: *contrarevolución*, *orden*, *patriotismo*, *cristianismo*, *civilización*, *unidad*, *libertad*. Per denigrar els adversaris, les opinions d'aquest són usades en oposició a les pròpies afegint-hi el prefix *anti*-. D'aquí resulta que es realitzen les oposicions *nacional* / *partidista* o *clasista*, *España* / *República* freqüentment en termes com *nacional/antinacional*, *España* / *anti-España*, *español* / *anti-español* o *patria* / *anti-patria*¹⁵.

Al segon camp semàntic, el lexema *unidad* té la freqüència més elevada,

encara que pot ser substituït per *uno*, p. e. en «España, Una». *Unidad* no significa només la unitat estatal i administrativa, sinó també la supressió de la lluita de classes i de les contradiccions socials en una «harmonía de classes»¹⁶. La tendència cap a una visió d'unitat cada vegada més abstracta, totalitària i imperial s'expressa amb la freqüència pujant a partir del 35 del gir *unidad de destino*.

Les accions i les idees de l'esquerra se subordinen sota el lexema *separatismo*. També pot ser substituït per d'altres semblants: *particularismo*, *apartismo*, *estatutismo*, *balcanismo*, *secesionismo*. El procés de descentralització es designa sovint amb els prefixos *des-/dis-*: *desnacionalizar*, *-ización*, *izador*; *desespañolizar*; *descomposición*, *desmembración*, *disociación*, *disgregación*, etc. Els verbs corresponents indiquen sempre «deslligar una part d'un conjunt»¹⁷.

2.2 Les declaracions metalingüístiques

Al costat dels aspectes que es poden deduir de la manera com està tractada la llengua nacional, la política lingüística de la Falange pot ser reconstruïda a partir de declaracions explícites sobre la llengua o sobre altres llengües. Quan el 21 d'abril de 1931, "La Hoja Oficial del Lunes" va canviar de nom per "Full Oficial del dilluns", el "Abc" de Madrid va contestar amb un article sota el títol *Cortesías inaceptables* (18-IV-1931)¹⁸. Els arguments amb els quals va rebutjar la publicació catalana van anticipar gairebé completament el debat de les Corts pel juny i juliol de 1932 i la política lingüística franquista¹⁹. En una primera línia d'argumentació es designa l'ús del català com a «inacceptable» perquè destrueix la unitat d'Espanya i tracta el castellà com a «llengua expulsada» o «idioma extraño» a Catalunya: «Pueblo que carece de un verbo común está condenado irremisiblemente a su disolución»²⁰.

En una segona línia d'argumentació, l'ús del català es dit «anticatalán» perquè la llengua legítima de Catalunya no és el català (això seria una falsa interpretació de la història), sinó el castellà. L'autor afirma que: «el castellano nació espontáneamente en tierra catalana» o «la legitimidad "catalana" en tierra catalana»²¹.

Aquesta argumentació que revesteix una mena d'objectivitat científica, té només sentit si es lleigeix el text no només com a una exhortació als catalans a provar la catalanitat del català, sinó en la situació política concreta d'aleshores i en la situació sociolingüísticament dèbil del català. Només gràcies a aquesta situació política i lingüística inestable i nova, l'autor pot demanar al Govern d'anul·lar aquestes mesures glotopolítiques. La funció del text consisteix en atacar per sota l'ús precari del català i el seu prestigi creixent. Per als adversaris explica, per això, la posterioritat del català respecte al castellà i per tant la seva il·legimitat. Per als aliats o futurs aliats reafirma la superioritat del castellà i el seu paper com a llengua nacional.

D'altres arguments típics es poden reconstruir a partir del debat a les Corts (16-VI-1932, 23-VI-1932 i 27-VII-1932) sobre els articles 2 (cooficialitat del

català) i 7 (organització de l'ensenyament). Tant l'esquerra com la dreta van proposar modificacions. La dreta va rebutjar rotundament l'oficialitat del català i va identificar la co-oficialitat amb:

- a) la destrucció de la nació espanyola²²;
- b) el destruir la unitat de la classe obrera (argument que van prendre en préstec dels anarquistes²³);
- c) l'atac contra el paper de l'espanyol i el menyspreu a la seva superioritat²⁴.

3. La «unidad de España» i la «unidad de la lengua» en el discurs de la Falange (1936-1939)

Després d'esclatar la guerra civil (18-VII-1936), Franco va fixar per decret que la FET y de las JONS era l'únic partit legal. I amb això, la política lingüística de la Falange va canviar sensiblement. En primer lloc, es va uniformitzar la comunicació política i es va imposar el discurs uniforme d'un sol grup polític amb exclusió d'altres. La Falange ja no va assimilar les condicions lingüístico-comunicatives en forma de mantenir un discurs polític entre els altres i en dissens amb els que tenien el poder. La Falange ja va establir el discurs del poder. I aquest tenia la funció de fonamentar i assegurar el seu poder i d'adquirir l'hegemonia amb l'ajuda de les institucions corresponents. Al passar de la premsa de partit a la comunicació de masses, es van modificar les estratègies de discurs (p. e. es pretenia parlar en nom de tots els espanyols) i es van crear els mecanismes de control (la Dirección General de Propaganda, el Ministerio de Orden Público, la censura). Malgrat que es van eliminar les veus dels adversaris del propi camp, el discurs dels republicans estava present fins a la seva derrota i en quedaven referències en el discurs falangista perquè no es podia ignorar completament el camp adversari (p. e. influa a través de la ràdio, fulls volants). A més a més, s'havia de reforçar contínuament la imatge de l'enemic a causa dels canvis en el front i de les noves informacions rebudes.

3.1 La «unidad de España»

Amb la separació de la societat espanyola en dos blocs enemics, el tema de la unidad nacional va guanyar una nova dimensió. A la renovació d'Espanya i a una solució democràtica del problema agrari i nacional, el franquisme va oposar la unitat de tots els espanyols en un "Estat nou" que es basava en els principis d'ordre, harmonia i jerarquia. Els camps semàntics de *derecha*, *izquierda* i *lucha de clases* arriben a ser tabú²⁵. La freqüència d'altres lexemes com *armonía*, *jerarquía*, *autoridad*, *unidad*, *nación*, *imperio* i *España* amb els adjectius respectius puja i guanya una posició dominant en el discurs franquista. Hi està vinculada la reclamació de valors històrics que forneix les denominacions sinònims de la guerra com *cruzada*, *reconquista* o *guerra santa*. Augmenten les formes estereotipades i antitèti-

ques amb les quals es presenten els fins i valors. L'esquema *unidad nacional* contra *marxismo* se simplifica a *los buenos españoles* i *los malos españoles*. Franco parlava p. e. el 27 d'agost de 1938 de: «la lucha de la patria contra la antipatria, de la unidad contra la secesión, de la moral contra el crimen, del espíritu contra el materialismo»²⁶.

S'usen cada vegada més els paral·lelismes per fixar en el destinatari els valors ideats. Per establir la imatge de l'enemic, se serveixen d'insinuacions amb caràcter onomatopètic (p. e. *bastardos, bestias, barbarie, chacales, chusma*)²⁷. La simplificació de la imatge de l'enemic s'expressa en el fet que *los rojos* s'aplica a tots els que no se sotmeten totalment al pensament franquista. D'aquí deriva el tòpic de «los rojos-separatistas» que serveix a denigrar els regionalismes. Entre els lemes es mantenen els següents:

¡Arriba España! ¡Viva España!
España: ¡Una, Grande y Libre!
Por Dios, por España y la Revolución Nacional Sindicalista.
¡Unidad, totalidad, autoridad! ¡Franco, Franco, Franco!

El seu ús repetitiu a l'obrir i cloure els discursos, fa perdre cada vegada més el caràcter imperatiu i serveix per fossilitzar els girs i buidar el sentit.

3.2 La «*unidad de la lengua*»

El tema de la unitat d'Espanya es reflecteix més obertament en els lemes com a tema de la unitat lingüística:

¡Una patria, una lengua, una espada!
¡Idioma uno en la España una!

Segons Franco, la unitat havia de ser absoluta: «con una sola lengua, el castellano, y con una sola personalidad, la española»²⁸. Mentre la població no-castellana parlant seguís usant les seves llengües, s'havien de crear mecanismes de control. En una primera fase, aquesta funció la feien només els membres de la Falange, que demanaven als interlocutors que canviessin de llengua:

Si eres español, habla en español.
Si sabes hablar, habla en español.
¡Hablad castellano!
¡Hablen ustedes en cristiano!²⁹

3.3 *Anàlisi de text*

Pel març i abril de 1937, diversos diaris i revistes de Burgos, San Sebastián, Sevilla, Valladolid, etc. van iniciar una campanya a favor de la unitat de llengua.

La primera n'era "Unidad" de San Sebastián, és a dir, d'un territori on els franquistes es veien davant el problema a causa dels parlants de base i també de català (com a fugitius). "Unidad" va publicar una sèrie d'articles sota els títols ja en si significatius:

España, de habla española (19-III-1937)
¡Hablad castellano! (15-IV-1937)
Si eres español, habla en español (18-V-1937).

Corresponent a les recomanacions del Ministerio de Orden Público, hi seguien d'altres periòdics amb articles, tres dels quals (v. Apèndix) analitzaré des del punt de vista de les implicacions glotopolítiques. Distingeixo entre el nivell interaccional i el nivell temàtic; i comentaré més tard les estructures d'argumentació. El nivell temàtic indica que en un text es tracta un tema o una part seva o que almenys es fa com si es tractés; el nivell interaccional es refereix al fet que el text va adreçat a algú i és la subjectivització del contingut.

3.3.1 L'estructura temàtica

L'estructura temàtica indica que els textos³⁰ pertanyen al discurs franquista. Els elements d'ideologia franquista hi són presents a través de locucions semblants a les que ja hem estudiat (p. e. la idea de la unitat). Per a aquells es requereix el valor positiu que s'aconsegueix a través del lèxic estereotipat, dels epítets apreciats (p. e. «guerra santa» I/14, «los buenos españoles» II/14-15, «sangre generosa» III/4), de les metàfores i comparacions (p. e. «una llama viva de unidad» I/10-11). De manera antitètica, es caracteritzen els enemics de «mals» (p. e. «esa mala costumbre» II/13, «aquellas funestas, viejas y malas costumbres» III/6-7). Aquesta imatge es va fixant amb l'ajuda de paral·lelismes (cf. I/17-24, I/31-36, II/12-15 i 16-20), perífrasis (p. e. «se baile una sardana» I/40; 1/50-51, II/10), prefixos amb connotacions despectives com *anti-* i *in* («indelicado e impertinente» I/53-54, «antiespañolas» II/28), del sufix diminutiu *-ito* («dialectitos» II/8 i 22) i els demostratius intermedis i de llunyania (p. e. «ese saludo» II/19-20, «aquellas [...] costumbres» III/6). Les invectives directes hi pertanyen igualment (p. e. «tribu cobarde y abyecta» I/26).

L'argumentació dels tres textos — malgrat que és bastant diferent — presenta la unitat lingüística d'Espanya com a condició *sine qua non* per a la creació de l'Estat nou i l'ús del castellà com a acte patriòtic. L'ignorar la unitat lingüística està titllat d'antiespanyol i antipatriòtic i, per tant, propi de l'enemic. L'argumentació està basada en la convicció arrelada en la ideologia quotidiana que la ciutadania es demostra en l'ús generalitzat d'una mateixa llengua, és a dir, el castellà (cf. I/24-27, 34-35 i 49). La sinonímia entre castellà i espanyol ofereix un suport complementari.

La construcció antitètica s'aplica també a l'argumentació glotopolítica: si només l'espanyol té la funció de la llengua nacional, els altres idiomes s'han de

subordinar al seu sistema. Per tant, els anomenen *dialectos* (I/20 i 48, II/13), *jerga* (I/48), *dialectitos* (II/8 i 22) i s'hi apliquen comparacions despectives (p. e. «verru-gas que salen al idioma» II/9). Els autors els neguen qualsevol funció en la comunicació pública (I/17-24, II/21-22, III 16) i insisteixen en prendre mesures per a la seva eliminació i la imposició del castellà (I/29-31, 53-55, II/2-7, III/19-21).

La pretensió que els textos expliquen una veritat irrefutable es realitza a través del caràcter imperatiu de l'argumentació. Destaca l'ús gairebé general del present i de les construccions modals d'obligació (tener que + infinitiu, haber de + infinitiu, hay que + infinitiu, deber + infinitiu; «es un imperativo» I/44, «venimos obligados [...] a» III/5, «nuestra primera obligación» III/10-11, etc.). Als textos II i III s'usen també frases imperatives (II/23-24, III/19SS.).

3.3.2 L'estructura interaccional

Al costat dels trets comuns en reestructura temàtica, n'hi ha també una sèrie en reestructura interaccional. Com a relació dominant s'estableix el consens de tots els espanyols davant la lluita per l'Estat nou, fet que indica el *nosotros* col·lectiu general. Tot i que és més freqüent al text III i que s'expressa igualment a través dels pronoms possessius («nuestros héroes» III/ 4-5, 9, etc.), aquesta relació s'estableix també als altres textos. P. e. el passiu reflexiu impersonal pren aquesta funció; aquest i el *nosaltres* es poden intercanviar «cuando se unifican (unificamos) así» (I/31), «no por eso se les va (los vamos) a fusilar» (II/18), etc. Per realitzar lingüísticament aquesta visió totalitària, serveixen, a més a més, els adjectius i pronoms indefinits *todo* («todos sabemos» I/22, «a todos los españoles nos unifica» I/23-24), *cada* («cada español» I/16), *ninguno* («a ningún español se le ocurre» I/1718), *nadie* («nadie discute el derecho» I/11), els girs metacomunicatius es *evidente* (I/3), *claro (está) que* (I/17,11/12), *en efecto* (I/40) i formes apel·latives.

Els que no parlen castellà, no pertanyen a la comunitat dels espanyols (p. e. I/50 i 55, II/12-13) i, per tant, són enemics (II/23-24 i 25-27). Per designar això, serveixen el lèxic estereotipat de *separatistas*, *antiespañoles*, *marxistas* i els demostratius *ese* i *aquel*.

3.3.3. Les seqüències metalingüístiques

Les seqüències metalingüístiques indiquen que la política lingüística de la Falange no va ser acceptada ràpidament, sinó que hi havia una forta resistència per part d'alguns grups de parlants. I això malgrat els esforços fets. De les mesures aplicades fins el setembre de 1937, els textos I i II mencionen a) les exhortacions orals (I/4) i b) els cartells (II/2-6). Els textos (també el III) reflecteixen, per tant, que les mesures no tenien cap eficàcia o no en tenien massa. D'aquí resulta que tots tres demanen d'imposar-les finalment i d'aplicar mesures més efectives. P. e. proposen de fixar l'ús del castellà per decret (I/31) i de castigar les infraccions

(I/57-59, II/17-18). Per als adversaris i enemics, els textos impliquen una amenaça; davant els aliats es legítima la necessitat d'actuar d'aquesta manera (p. e. de vigilar el comportament lingüístic, denunciar infraccions). En aquest sentit, hem de deduir del text III que els passos fets fins aleshores no havien tingut èxit i que el conflicte lingüístic s'aguditzava contínuament. Sense aquestes implicacions, l'argumentació del text no té gaire sentit. Cap a finals de l'any 37, augmenten les informacions que documenten multes, detencions i persecucions contra els parlants del català i basc³¹. Probablement tenim aquí la censura a partir de la qual els franquistes comencen a imposar la seva política lingüística amb l'ajuda de la llei i de la violència. Els seus aliats i aliats potencials l'acceptaven segurament perquè ja estaven preparats ideològicament. El 18 de maig de 1938, el ministre de justícia va prohibir de registrar els noms no-castellans a l'estat civil explicant-ho com a «agresiones contra la unidad del Idioma»³². El 21 de maig, el Ministerio de Organización y Acción Sindical va prohibir que s'usés en els escrits d'aquest i les seves dependències una altra llengua que no fós el castellà³³.

4. La “cruzada” contra els “rojos-separatistas” (1939-1940)

A l'avançar els franquistes, la política de la unitat lingüística es manifestava més i més sota la forma de noves lleis. Després de la caiguda de Lleida (5-IV-1938), Franco va derogar l'estatut d'autonomia de Catalunya. L'ocupació de Barcelona (26-I-1939), durant el “Año de la Victoria” o “III Año Triunfal”, es va celebrar amb el lema «¡Viva la Cataluña Española!». La va seguir un «règim especial d'ocupació» fins el 1 d'agost de 1939³⁴. El cap dels Serveis d'Ocupació (E. Álvarez Arenas) va prometre als catalans que es respectarien totes les llibertats individuals mentre que no tinguessin aspiracions separatistes. I sobre la llengua deïa: «Estad seguros, catalanes, de que vuestro lenguaje en el uso privado y familiar no será perseguido»³⁵.

La supressió del català es va legitimar amb la llei sobre la derogació de la cooficialitat (16-11-1939). Es va prohibir tota la premsa en català. Es van tancar i destruir les biblioteques públiques i privades (p. e. la de Pompeu Fabra); la majoria dels llibres trobats van ser destruïts. La Ràdio Associació de Catalunya seguia en castellà amb el nom de Radio Nacional de Barcelona. Institucions, places, carrers, ciutats i pobles havien de canviar de nom i van rebre la forma castellanitzada; p. e. la Plaça de Catalunya en *Plaza del Ejército Español*, l'Avinguda de les Corts Catalanes en *J. A. Primo de Rivera*³⁶. El 31 de març de 1939, “El Correo Catalán” va publicar l'ordre que s'havien de castellanitzar tots els rètols d'indústria i comerç en un terme de tres mesos³⁷. El 1 d'abril, es va instituir la censura de tota la correspondència a l'interior d'Espanya, cosa que tenia efecte fins el 6 de gener de 1940. Per a la població no-castellanoparlant significava que ja no podia utilitzar la seva llengua materna a la correspondència privada.

Sota el governador civil (W. González Oliveros), figura imposada el 10 de juliol a Barcelona, es va començar a substituir els funcionaris i professors per ex-

combatents o membres de la Falange que havien fet mostra del seu *españolismo*³⁸. A la circular del 28 de juliol de 1940, el governador civil preveia mesures dràstiques (p. e. la destitució immediata dels funcionaris que no parlaven espanyol³⁹). La Universitat Autònoma va ser desfeta immediatament després de l'ocupació de Barcelona. Gran part dels professors catalans van ser destituïts; les assignatures com llengua, història i dret catalans van ser suprimides⁴⁰. En lloc de l'Institut d'Estudis Catalans, que es va desfer, va sorgir el Instituto Español de Estudios Mediterráneos i en lloc de la Biblioteca de Catalunya la Biblioteca Central.

La política lingüística, que apuntava a destruir la codificació, la supressió de la consciència d'una història i d'unes tradicions autònomes i a la substitució completa per la llengua d'Estat⁴¹, es relacionava més i més amb un purisme xenòfob. Segons el catecisme (text IV), aquesta xenofòbia es llançava sobretot contra el francès i l'anglès, és a dir, contra les llengües dels enemics hereditaris. El setembre de 1939, el governador civil de Girona (P. Coll) va instar la població a usar només *palabras* castizas com a mostra del «sentimiento nacional y españolista». Va contestar amb això a la proposta de l'Acadèmia:

la propuesta cogida con expresivo beneplácito por la Real Academia Española de desterrar de los rótulos de hoteles, cafés, bares, y demás establecimientos públicos los extranjerismos innecesarios⁴².

El 16 de maig de 1940, el govern va prohibir l'ús de *vocablos genéricos extranjeros* sobre rètols, cartells, anuncis i en catàlegs, etc.⁴³. Al llibre de lectura *España nuestra*, Ernesto Giménez Caballero caracteritzava l'ampliació lèxica amb gallicismes i anglicismes durant els segles passats de *envenenamiento*⁴⁴; p. e.:

La Lengua de España, atacada como por Caín por su hermana la Lengua francesa, comenzó a morir sutilmente de envenenamiento. Moría de infección, plagada la sangre de unos bichitos o carcomas llamadas *galicismos, francesismos*⁴⁵.

Al costat de la xenofòbia creixent es diferenciaven també les formes i els mètodes de minorització de les llengües regionals (cf. text IV). El basc - en la terminologia de Kloss, una llengua de distància (*Abstandsprache*) - no podia ser presentat com a dialecte del costellà a causa de les diferències entre les dues llengües i sense que es quedés malament. Per això, el declaraven ser una llengua, però d'ús restringit, de gran diversitat i sense codificació per reduir-lo a les funcions de dialecte (IV/16). La majoria dels textos el qualifiquen, per tant, de *jerga* o *jerigonza* que vol dir «llenguatge de mal gust, difícil d'entendre». A *España nuestra*, Giménez Caballero explicava als nens:

la Lengua vasca sólo sirve hoy en el mundo para dos cosas bien pacíficas: o para que la estudien unos poquísimos sabios, o para que sigan dándola vueltas, con el uso, unos campesinos pegados a sus caseríos y montañas, ignorantes del resto del mundo. (...) La Lengua vasca no vale para entenderse con el resto del mundo. Ni siquiera vale para entenderse entre los propios vascos, pues hay ocho clases de lenguajes dentro de la misma Vasconia⁴⁶.

El català i el galleg que són clarament parents del castellà i — segons la terminologia de Kloss, llengües d'elaboració (*Ausbausprachen*) — reben gairebé sempre el nom de *dialecto* (V/18-20). A més a més, els franquistes procuraven suprimir la forta consciència lingüística i nacional dels catalans mitjançant la descomposició en dialectes (IV/21-22; cf. Kremnitz 1979, 18)⁴⁷. De mateixa manera que el text V, procedeix Giménez Caballero:

El catalán era hijo también del latín de Roma, como el leonés, el gallego, el aragonés, el portugués y el castellano. Pero no había tenido la fortuna de este último, del hijo mayor y preferido de Roma. Fué siempre un segundón ante el Mayorazgo castellano. (...)

Lo mismo sucedió al lenguaje vizcaíno. Y al gallego. Y al valenciano. Pronto comprendieron que no había más que una Lengua posible para España y el Mundo: la española. (...) Sólo hablar en español era “hablar en cristiano”. Y durante tres siglos esos hermanos se avergonzaron de hablar sus propias y casi olvidadas variantes dialectales (1943, 142s.)⁴⁸.

Els procediments que s'usen en el llenguatge polític segueixen les mateixes línies que abans. L'estudi dels llibres de lectura mostra aquesta tendència i la voluntat del franquisme de fixar les conviccions bàsiques a través del seu llenguatge i de realitzar a través de l'escola la política lingüística ideada⁴⁹.

5. Conclusions

Aquest esborany de la política lingüística falangista i franquista permet les conclusions següents:

5.1. La política lingüística de la Falange no es constituïa separadament dels fins i de les premisses d'altres forces o grups polítics. Continuava les tradicions del bloc dretà i conservador tant pel que fa al llenguatge polític (hi manquen encara estudis detallats) com pel que fa al centralisme castellano-espanyol davant de les llengües minoritàries i probablement davant les variants americanes de l'espanyol. A més a més, aquesta política partia de la ideologia quotidiana que era acceptada, en part, fins i tot pel bloc d'esquerra.

5.2 Amb el tema de la *unidad nacional* que no constituïa el fi principal de la Falange, aquesta va trobar un punt sensible dins l'esquema tradicional de pensar de gran part de la població, a la qual es dirigien com potencial aliada. En aquest punt coincidia no només amb la dreta, els conservadors i el centre, sinó també amb les conviccions sobre el paper de l'Estat i les nacions de l'esquerra i ultra-esquerra. El fet que el tema assolís pel 34 i 35 una posició central en el discurs de la Falange, mostra que era eficaç a l'hora d'obtenir un llarg consens dins del marc de la pluralitat dels discursos polítics durant la II República.

5.3 Com que la Falange introduïa i manipulava ella mateixa el tema, li era possible d'assumir els valors que portava la ideologia quotidiana com a positius, de declarar-los fonamentals per a les seves accions i de negar-los a les dels seus enemics. Amb l'ajuda d'esquemes mecanicistes i de conclusions simples que es

construïen p. e. sobre antítesis, la Falange podia traçar una imatge de l'enemic que feia creure obligatori de realitzar els seus fins i que justificava el caràcter imperatiu del seu discurs.

5.4 Els recursos lingüístics dels quals hem estudiat només els lèxico-semàntics, tenen gran varietat. Abasten l'ocupació de determinats camps semàntics, l'ús d'estereotips i girs fossilitzats, de paral·lelismes, lemes, etc. i l'aplicació de prefixos i sufixos despectius i d'invectives per denigrar els enemics.

Les coincidències dels recursos lingüístics d'una dictadura amb els d'altres⁵⁰ remetent a problemes metodològics: En primer lloc, els enfocaments i els fets generals extrets semblen massa poc fins; en segon lloc, això mostra que l'inventari dels recursos lingüístics no caracteritza per si mateix la política lingüística d'un grup, sinó que s'han d'establir relacions amb les funcions que té; i en tercer lloc, tenim la possibilitat d'analitzar els trets comuns de la regulació del discurs en diferents dictadures.

5.5 Quant a les llengües minoritàries, la política lingüística de la Falange partia de l'opinió que la unitat nacional significava també l'ús d'una sola llengua, la "nacional". La seva argumentació procurava de mostrar la superioritat de l'espanyol i de presentar el seu ús com a acte patriòtic i antirepublicà. Partint de la consciència diglòssica dels segles anteriors, denominaven les llengües regionals dialectes o argots. Els hi negaven el valor en la comunicació pública. Quan van veure que no tenien massa èxit en formar les conviccions necessàries, el 1938, els franquistes van aplicar mesures repressives.

5.6 Les dades obtingudes permeten la següent hipòtesi sobre els períodes de la política lingüística franquista (¿o la seva política en general?):

- des del començament dels anys 30 fins al 1934: els primers grups ultradreterans s'articulen dins del marc d'una pluralitat de discursos polítics, assimilen el tema i publiquen les primeres intervencions en la discussió lingüística;

- del febrer del 1934 a finals del 1935: el tema ocupa un lloc central al programa de la *Fet y de las Jons* la qual insisteix en obtenir un consens ampli, elabora la manera d'expressar-se i fixa les posicions envers les nacionalitats i les seves llengües;

- del 1936 al començament de 1937: Aquesta fase no pot ser sostinguda per dades suficients, però sembla plausible, a causa de la influència creixent del Front Popular després de la victòria electoral del febrer de 1936, la transició cap a l'enfrontament obert amb la República i canvis al comandament després d'esclatar la guerra civil. Per diferenciar més bé aquesta fase, s'hauran d'estudiar p. e. els textos de periòdics com a "Acción Española" (fundada el 31)⁵¹, "Arriba" o "Arriba España" (fundada el 1935) que era a partir del 37 organ oficial de la Falange;

- de l'abril del 1937 al començament del 1938: uniformització del discurs polític, creació de mecanismes de control i repetició continua de la necessitat de la unitat lingüística;

- del 1938 a finals de 1940: transició a mesures repressives per imposar la política lingüística respectiva, adopció d'una legislació lingüística que apuntava a la minorització de les llengües regionals i defensa d'un purisme xenòfob.

Hem de remarcar al final que encara manquen estudis sobre el llenguatge polític del franquisme (tret de les anàlisis semàntico-lèxiques) i sobre la política lingüística envers les variants de l'espanyol i les llengües estrangeres.

Apèndix

I

Los hombres y los días. Unidad en el habla nacional ("Abe", Sevilla, 13-V-1937, p. 7; cit. apud J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, Paris 1973, pp. 155s.)

Es evidente la necesidad de insistir en el tema enojoso.

Las exhortaciones cordiales han sido hasta ahora voces en el desierto voces españolas a las que se opone el eco, redoblado de impertinencia, de un lenguaje, todo lo familiar y todo lo lícito y aun todo lo hispánico que se quiera; pero de un lenguaje absolutamente des-centrado e inoportuno en estos días en que España tiene que ser hasta en sus más superficiales manifestaciones una llama viva de unidad. Nadie discute el derecho de nadie a hablar en la fórmula vernácula o familiar que le plazca. ¡Cuántos derechos hay, sin embargo, que han de quedar en suspenso durante la guerra! Y durante esta guerra santa de la unidad de España, uno de los derechos que deben quedar suspensos es el de hablar cada español de manera que no le entiendan los demás. Claro está que a ningún español se le ocurre, en un hotel, en un casino, en una tienda o en café de San Sebastián, de Salamanca, de La Coruña, o de Sevilla, valerse de los dialectos propios para pedir el almuerzo o comprarse una corbata; en tales casos, indefectiblemente, todos sabemos hablar el mejor castellano que es la lengua que a todos los españoles nos unifica. Pues esta unificación no puede quedarse limitada, en material de lenguaje, a una órbita puramente utilitaria, sino que ha de trascender a todas las ocasiones de expresión que se presenten. Y, si no se hace de buen grado, con espontaneidad que releva, mejor que cintas y emblemas en la solapa, la calidad española y españolista más pura, habrá que imponerlo por decreto. Cuando se unifican así — aun contando con la previa y gustosa unanimidad de los unificados — Milicias y partidos, y sus uniformes y sus signos externos, ¿por qué habrá de excluirse de la unidad absoluta que España necesita cosa tan sustantiva del alma nacional como el verbo?

El ambiente español está pidiendo, en verdad, esta unificación de lenguaje. El Estado nuevo — ha dicho certeramente Pemán — será tan fuerte que no tendrá nada que temer de que se baile una sardana. Así será, en efecto, cuando el Estado nuevo haya sido erigido sobre la base incommovible de la victoria histórica que ya se entrevé. Mientras tanto, la unificación de los españoles no admite condiciones ni reserva. Es un imperativo para acelerar aquella victoria. Y lo primero que exige la unificación es que nos entendamos unos a otros los españoles, aun en los instantes más subalternos de la convivencia nacional. No nos alarma dialecto más o jerga menos: ni la unidad de la España que forjó el verbo castellano pelagra porque haya gentes a quienes parece grato desdeñar el habla genuina española. No, no. No es eso. Es otra cuestión. Es una cuestión de buen gusto y de elegancia espiritual. Es que resulta indelicado e impertinente eludir sistemáticamente en público el habla de la unidad española, cuando los que la aluden viven acogidos a la grandeza y al prestigio y a la eficacia triunfante de esta unidad. Y también el estado nuevo tiene, entre las varias tareas que le incumben, la de corregir impertinencias y educar a los indelicados...

II

Los españoles que hablen español (“Domingo”, San Sebastián, 19-IX-1937, p. 3; cit. apud J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, Paris 1973, pp. 149s.)

En la sala de espera del hotel de inmigrados de Fuenterrabía han colocado un letrero parecido al de la Aduana de Irún, pero todavía más expresivo y contundente. En él se advierte a los españoles de la obligación en que se encuentran de hablar español. Sana y noble advertencia. Con los dialectitos, que al fin y al cabo son como verrugas que les salen al idioma, se había estado haciendo un juego demasiado peligroso para que en la España Nacional puedan ser oídos con simpatía. Claro que algunos de los refugiados llegarán con la costumbre de hablar su dialecto. Es de esa mala costumbre de la que quisiéramos ver limpios a los buenos españoles.

También algunos de los que se entregan a nuestras tropas lo hacen cerrando el puño inconscientemente. Claro que no por eso se les va a fusilar. Lo que se hace es enseñarles que a ningún español le está permitido ese saludo.

En fin de cuentas es lo que se aconseja en el cartel de Hotel de Fuenterrabía en relación a los dialectitos. Ni cerrar el puño ni hablar otro idioma que no sea español. Una cosa y otra nos han costado bastante sangre para que no las pongamos juntas, como juntos iban los marxistas con la tribu cobarde y abyecta de los separatistas vascos, y como van, todavía en Cataluña ambas tendencias anti-españolas.

III

Nota de la Delegación Provincial de Propaganda de Falange Española Tradicionalista y de las JONS (“El Diario Vasco”, San Sebastián, 22-XII-1937, p. 8; cit. apud J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, Paris 1973, pp. 164s.)

En los momentos actuales de la Nueva España que se está forjando a costa de la sangre generosa de nuestros héroes y mártires, venimos obligados la retaguardia a desprendernos de aquellas funestas, viejas y malas costumbres y adoptar otras nuevas con arreglo al Estado Nacional Sindicalista a que nos lleva entre triunfos nuestro invicto Caudillo. Para hacernos dignos de la Patria, nuestra primera obligación es educarnos en esta Nueva España que se crea y ser ante todo y sobre todo patriotas. Debemos, pues, enaltecer por todos los ámbitos, no sólo de nuestro suelo, sino del orbe, nuestros usos, nuestras costumbres netamente españolas, principalmente propagar la belleza de nuestro magnífico idioma castellano. Esto es para todo buen español materia sencilla y al alcance del que se considere verdaderamente patriota. Si eres español, habla español. Si eres español, tu deber como tal es hacer que todos los españoles lo hablen.

Por Dios, por España y la Revolución Nacional Sindicalista. Saludo a Franco, ¡Arriba España!

IV

Menéndez-Reigada, *Catecismo Patriótico Español*, Salamanca 1939, pp. 11-12 (Cit. apud J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, Paris 1973, p. 339)

¿Cuál es la tierra de España?

La tierra de España es la mayor parte de la Península ibérica, colocada providencialmente por Dios en el centro del mundo (...).

¿La lengua castellana será la lengua de la civilización del futuro?

La lengua castellana será la lengua de la civilización del futuro porque el inglés y el francés, que con ellos pudieran compartir esta función, son lenguas tan gastadas, que van camino de una disolución completa.

¿Se habla en España otras lenguas más que la lengua castellana?

Puede decirse que en España se habla sólo la lengua castellana, pues aparte de ésta tan sólo se habla el vascuence que, como lengua única, sólo se emplea en algunos caseríos vascos y quedó reducido a funciones de dialecto por su pobreza lingüística y filológica.

¿Y cuáles son los dialectos principales que se hablan en España?

Los dialectos principales que se hablan en España son cuatro: el catalán, el valenciano, el mallorquín y el gallego.

1. La podem definir «com a regulació de la pràctica comunicativa d'una comunitat social per part d'un grup que exerceix l'hegemonia lingüístico-cultural o aspira a ella» (K. Bochmann, *Sprachpolitische Forschung: Theoretische Prämissen, Gegenstände, Methoden*, din "Linguistische Arbeitsberichte" 62/1987, p. 3). Distingim quatre dominis: a) la negociació de conflictes lingüístics; b) el cultiu de la llengua i la codificació; c) la regulació de la comunicació entre diverses llengües (nacionals o internacionals); d) la reglamentació del discurs político-ideològic.
2. Bochmann va comparar, p. e., les polítiques lingüístiques dels règims feixistes a Alemanya, Itàlia i Espanya i va destacar quatre formes: a) el purisme xenòfob al nivell de la llengua nacional; b) el centralisme antidialectal al nivell de la llengua literària i dels dialectes; c) el centralisme nacionalista envers de les llengües minoritàries; i d) el colonialisme o expansionisme lingüístic cap a l'exterior (cf. K. Bochmann, *Pour une étude comparée de la glottopolitique des fascismes*, dins "Cahiers de linguistique sociale (Problèmes de glottolinguistique)", Rouen, 1985, p. 120).
3. L'anàlisi textual parteix de les documentacions de Benet i Cucurull i es basa, només en part, sobre documents que he trobat i estudiat jo mateixa. Igualment l'estudi del llenguatge polític es construeix sobre la base d'altres anàlisis semàntico-lèxiques, sobretot de Scotti-Rosin i García Santos.
4. J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, Barcelona, 1973, p. 67.
5. F. Cucurull, *Panoràmica del nacionalisme català*, 5, Del 1931 al 1933, Paris, 1975, p. 160.
6. L'article 5 del projecte deia: «La llengua catalana serà oficial a Catalunya, però en les relacions amb el Govern de la República serà oficial la llengua castellana» (F. Cucurull, *Panoràmica del nacionalisme català*, 5, Del 1931 al 1933, cit., p. 175).
7. L'estatut d'autonomia, aprovada per les Corts, deia sobre les llengües (article 2): «L'idioma català és, com el castellà, llengua oficial a Catalunya. Per a les relacions oficials de Catalunya amb la resta d'Espanya, així com per a la comunicació de les autoritats de l'Estat amb les de Catalunya, la llengua oficial serà el castellà» (F. Cucurull, *Panoràmica del nacionalisme català*, 5, Del 1931 al 1933, cit., p. 345).
8. J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, cit., p. 80.
9. F. Cucurull, *Panoràmica del nacionalisme català*, 6, Del 1933 al 1936, Paris, 1975, p. 490.
10. J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, cit., p. 86.
11. J. F. García Santos, *Léxico y política de la Segunda República*, Salamanca, 1980, p. 454.
12. *Ivi*, p. 513.
13. M. Scotti-Rosin, *Die Sproche der Falange und des Salazarismus, Eine vergleichende Untersuchung zur politischen Lexikologie des Spanischen und Portugiesischen*, Frankfurt/ M.-Bern, 1982, p. 157.
14. J. F. García Santos, *Léxico y política de la Segunda República*, cit, p. 454.
15. *Ivi*, pp. 454, 518,544.
16. M. Scotti-Rosin, *Die Sprache der Falange und des Salazarismus*, cit., p. 195.
17. P. e. «amputar al país», «desespañolizar a España», «atentado a la unidad nacional», «desintegración de España», «disolución de España», «divorciar a las provincias catalanas», «escindir la sacrosanta unidad de la Patria», «fractura de la unidad nacional», «desmembración de España», «desmembrar la unidad y soberanía nacionales», «balcanización de España», «balcanizar España», etc. (cf. J. F. García Santos, *Léxico y política de la Segunda República*, cit., p. 506).
18. F. Cucurull, *Panoràmica del nacionalisme català*, 6, Del 1933 al 1936, cit., pp. 475-477.

19. L'autor, Víctor Pradera, representava l'ala conservador, catòlica de la dreta en el sentit de la Comunió Tradicionalista, era redactor de l'"Acción Española" i va publicar, el 1937, el llibre *El Estado Nuevo* que explicava el punt de vista tradicionalista i autoritari de la FET y de las JONS.
20. F. Cucurull, *Panoràmica del nacionalisme català*, 6, Del 1933 al 1936, cit., p. 457.
21. *Ivi*, p. 476.
22. F. Ferrer i Gironès, *La persecució política de la llengua catalana*, Barcelona, 1986, pp. 157, 159, 164.
23. *Ivi*, p. 157.
24. *Ivi*, p. 162.
25. M. Scotti-Rosin, *Die Sprache der Falange und des Salazarismus*, cit., p. 193.
26. J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, cit., p. 97.
27. M. Scotti-Rosin, *Die Sprache der Falange und des Salazarismus*, cit., p. 202.
28. J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, cit., p. 70.
29. *Ivi*, pp. 148s.
30. L'autor del text I és L. de Gallinsoga, el director d'"Abc" (Sevilla), el qual dirigia la "Vanguardia" (Barcelona) amb les seves implicacions catalanòfobes des del 1939 fins a la seva destitució, el 1959. El text II no està firmat, però l'autor és probablement el redactor en cap del "Domingo", L. Antonio de Vega, que va publicar-hi un article amb el títol *Claro Romance. Idioma, Dialecto, Jerga*, el 28 de novembre. No s'ha pogut identificar l'autor del text III; segurament feia part de la Direcció General de Propaganda.
31. J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, cit., pp. 165ss.
32. F. Ferrer i Gironès, *La persecució política de la llengua catalana*, cit., p. 179.
33. J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, cit., pp. 268ss.
34. *Ivi*, pp. 194ss.
35. "La Vanguardia Española", 21-VIII-1939.
36. J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, cit., pp. 247s, 371s.
37. *Ivi*, p. 270.
38. *Ivi*, pp. 295, 333.
39. F. Ferrer i Gironès, *La persecució política de la Lengua catalana*, cit., pp. 186ss.
40. J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, cit., p. 340.
41. G. Kremnitz (ed.), *Sprachen im Konflikt, Theorie und Praxis der katalanischen Soziolinguisten, Fine Textauswahl*, Tübingen, 1979, pp. 17s.
42. F. Ferrer i Gironès, *La persecució política de la llengua catalana*, cit., p. 184.
43. J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, cit., pp. 380s.
44. E. Giménez Caballero, *España nuestra. El libro de las Juventudes Españolas*, Madrid, 1943, p. 138.
45. *Ivi*, p. 139.
46. *Ivi*, pp. 122s.
47. Kremnitz, Georg (ed.) 1979: *Sprachen im Konflikt*, cit., p. 18.
48. E. Giménez Caballero, *España nuestra*, cit., pp. 142s. Sobre les conseqüències per a les llengües i per als parlants de les llengües minoritàries G. Kremnitz, *Wirkungsweisen repressiver Sprachpolitik, dargestellt am Beispiel des Katalanischen in der Franco-Zeit*. Dins: "Zeitschrift für Katalanistik" 3/1990, Frankfurt/M., 90-102.
49. C. García Crespo, *Léxico e ideología en los libros de lectura de la escuela primaria (1940-1975)*, Salamanca, 1983, p. 101-126.
50. Erfurt R. Müller, *Jakobinische Sprachpolitik. Versuch ihrer Rekonstruktion aus Texten der "Révolutions de Paris"*, dins LAB 62/1987, pp. 40-70.
51. Només una minoria dels antics redactors continuava el treball, p. e. E. Giménez Caballero, J. Pemartín. Abans hi treballaven també p. e. J. Calvo Sotelo i V. Pradera.